

Sándor Iván

Lánc, lánc, eszterlánc...

(regénynapló)

„Az időt kizárólag a történelem és a fikció kereszteződése, a fikcionális elbeszélés történelmesítése és a történelmi elbeszélés fikcionalitásának az összefonódása teszi emberi idővé.”

(Paul Riceaur)

A regény az Emberi Időt teremti. Nem az Emberi Múlt idejét. Tapasztalatokat, dokumentumokat is használ, ám abban az Időben kaparintja meg az Emberi Helyzetet, amelyben íródik. A múlt a regénymondatok létrejöttének jelenében történik. Az író nem függetlenítheti magát ettől.

A történelem és a fikció (riceauri) összefonódása megegyezik a regény epikai hitelességével.

2003–2006-ban a múlt meghamisításának, a történelem eltörlésének tapasztalása hívta elő a múltban és a mában, 1944 decemberében és az ezredforduló „nyomozati útján” játszódó *Követést*.

De mi hív elő 2010-ben egy, az első világháborúban játszódó regényt?

Hivatkoztam már Guglielmo Ferreróra, aki az első világháborúval járó omlást, a Hohenzollerek, Habsburgok, Romanovok államalakzatai széthullásának következményeit a huszadik században a Római Birodalom bukásának következményeihez hasonlította. Arról is írtam, hogy az európai történettudomány az elmúlt negyedszázadban ráirányította a figyelmet arra, hogy mindazon brutalitás, embert pusztító gépiesség, kölcsönös gyűlölethullám, amely végigsöpört a századon, az első világháborúval kezdődött.

A *Követés* Hrapka Tibor tervezte borítóján egy szörny látható. Metafizikaivá növekvő alakzata egy város képzetét keltő elmosódott Tér fölé magasodik. A harapásra tátott szájból kinyúló hatalmas metszőfog mintha a következő pillanatban már fel is morzsolná a várost.

Goya önmagát az ember felfaló *Saturnus*ára emlékeztet.

Kérlelésemre elárulta, hogy a szörny a Notre Dame párkányzatának egyik vízköpője.

Bazsányi Sándor Nádas-monográfiájához olvassa a legújabb Nádas-esszét. Megakad Robert Doisneau nevéénél. Rákeres a neten. Megtalálja az 1912-ben született, 1994-ben meghalt híres francia fotós képeit. Ráismer közöttük a *Követés* borítóján látható szörnyre a Notre Dame emeleti párkányán. Átküldi a fotót.

Robert Doisneau nagyjából akkoriban exponál, amikor Julien Benda megírja híres írását az Európát fenyegető veszélyről, amihez nálunk mindenekelőtt Babits Mihály írása kapcsolódik. A fotósorozatban a másik legemlékezetesebb a *Zenész esőben* című. Fekete-fehér. Szajna-part. Az esőben egy, a rakpart kövére állított cselló. Mellette egy férfi. Ernyőt tart maga és a hangszer fölé. A háttérben egy festő állványa.

Mondhatni, a művészet hangzása, miközben (a másik fotón) a szörny harapásra tátja a száját.

Alulnézetből a térről a vízköpő alig látható. A fotós az emeleti párkányról oldalról, kissé felülről, közletről fényképezett. Ez a beállítása mitikussá növeli és látni engedni ugrásra kész alakja alatt a városvíziót.

Doisneau fotója nélkül Hrapka Tibor nem tervezhette volna meg a *Követés* borítóját. Bazsányi Sándor Nádas-olvasata nélkül nem ismerhettem volna meg a fotográfust. A *Zenész esőben* sem.

A szörny figyeli a készülő regény első világháborús oldalain a Pont Saint-Michelen a huszártisztet is, aki a vezérkari paranccsal vágat.

A Notre Dame-ot a tizenharmadik század óta többször kikezdte a történelem. Többször újjáépítették, kiegészítették. A vízköpők a tizenkilencedik század közepén kerültek a párkányra. Alkotójuk Viollet-le-Duc. Nem kis merészségre vall, hogy az áhítat otthonát szörnyalakkal díszítette.

Nemcsak elismert szobrász volt, hadiépítményeket is tervezett. Munkáit az első világháborúban is alkalmazták a védelmi rendszerek kiépítésénél, a tereptárgyak elhelyezésénél.

A szobrász alkotta szörny másfél évszázada tátja a száját. Látta III. Napóleon vereségét 1871-ben. Tudja, hogy akkor, a németek sedani győzelme után alakult meg a Német Császárság. Képzeljük el: „megérti”, hogy a sedani győzelem-vereség óta a németek és a franciák készülnek a revánusra. Az egyik azért, hogy biztosítsa Elzász-Lotaringia megszerzése után a határait. A másik azért, hogy visszaszerezze azt, amit elveszített. A szörny hallja 1914-ben a német bombák becsapódását Párizsra. Követi tekintetével a francia kormány menekülését a fővárosból, látja Hitler később hadseregének vonulását a Champs Elysées-n.

Figyeli az európai történelmet.

Az 1944-es budapesti csatáról szóló regénylapokra rápréselődik a harapásra készülő tátott száj, a hatalmas metszőfog.

Pillantása megegyezik azzal a törekvéssel, amelyben a történelem és a regényfikció a város Terét az Emberi Időbe helyezi.

A *Hajnaltól hajnalig* című munkában lévő regényem fő alakja, Kiss Ádám néhány órával azelőtt száll ki a Place Saint-Michel metróállomáson, hogy a francia huszárhadnagy a vezérkar parancsával végigvágta a hídon.

Kiss Ádám a tápéi Szendrey-birtok főlovászáának fia. A Szegedi Állami Gimnáziumban érettségizik 1914-ben. A legjobb eredményt éri el magyar irodalomból és francia nyelvből. Tanára jutalomként Párizsban élő barátjához küldi el nyelvgyakorlásra, világot látni.

Belesodródik a háborúba. Végigjárja Európa frontjait.

Arról, hogy milyen volt a múlt század tízes éveiben Tápé, a Szendrey-kastély, a tiszai kompjárat, Ilia Mihálytól kaptam adatokat.

Mibe csöppen bele Kiss Ádám?

Stéphane Audoin-Rouzeau – Annette Becker: *1914–1918, Az újraírt háború* című, 2000-ben megjelent munkájának néhány fejezetcíme: Erőszak; Keresztes háború; Gyász; A „civilizáció folyamata”, vagy a brutalizáció; Deportálás és tömegmészárlás; A koncentrációs táborok felé; Harcoló tudomány és faji kisiklás; Fájdalomból történelem.

Kiss Ádámot apja már ötéves korában lóra ülteti a Szendrey-birtokon.

1914. augusztus, Párizs. A pillanat tört része alatt dől el: nincs választása. Jóakarói, hogy megmentse ellenséges állampolgárként a fogolytábortól, helyette döntenek, felismerve, hogy kiváló lovas. Néhány hét alatt vége lesz a háborúnak, mondják, s még mielőtt tiltakozhatna, Kiss Ádámot Adam Petit francia huszár lesz a marne-i csatába induló ezredben.

A fikció és a történelem összetalálkozása mint hiteles epikai téridő megegyezik a regényalak(ok) érzelmi-lelki világának és a történelmi tények lelki-szellemi hatásmechanizmusainak találkozásával. Előhívja az emberben lévő Rosszat. Mindent eláraszt a másikkal szembeni gyűlölet, a fajöntudat.

Mit tud erről mondani a regény?

„A régiek közül nem sokan vannak már itt. Hét osztálytársam közül én vagyok az utolsó... Ha 1916-ban hazakerülünk, vihart korbácsoltunk volna fel élményeink fájdalomával és erejével. Ha most hazatérünk majd – fáradtak vagyunk, reménytelenek. Nem tudjuk többé kiismerni magunkat a világban.

Nem is fognak megérteni bennünket – mert előttünk növekedik egy nemzedék, amely ugyanitt közösen töltötte velünk ezeket az éveket, de volt ágya és hivatása, s most visszamegy régi pozíciójába, ahol el fogja felejteni a háborút – utánunk pedig növekedik egy másik nemzedék, a mi korábbi énünkhöz hasonló, ez idegen lesz és félretol bennünket. Fölöslegesek vagyunk saját magunknak is, nőni fogunk, némelyek alkalmazkodnak, mások meghajolnak, sokan tanácstalanok lesznek – az évek szétfoszlanak, s mi végül is tönkremegyünk.”

Eric Maria Remarque *Nyugaton a helyzet változatlan* című regénye lecupaszított nyelvvel, hűvös narrációjával, a történelmi valóság és a fikcionalitás összetalálkoztatásával Emberi Idővé emeli azt, amit háromnegyed évszázaddal később a

tudospáros próbál fogalmi úton megközelíteni. Erőszak, mészárlás, brutalizáció. A jövőre való pillantás: *majd* nemzedékek mennek tönkre a háborús részvétel-élményeit viselve. Hiábavaló lesz a tapasztalat: lánc-lánc – készül az újabb véres „láncszem”.

Az az irodalom, amely erről nyíltan beszél, magára marad. Gyanú, kiátkozás kíséri. Remarque-ot művei kendőzetlensége miatt ellenségnek, zsidónak minősítik. (Nem volt az.) A harmincas évektől emigrációba kényszerül.

Ölik egymást a katonák az egyik oldalról nézve a német író regényében.

Ölik egymást a katonák a másik oldalról látva a francia író regényében.

A huszadik századi irodalom jelentős műve Louis-Ferdinand Céline *Utazás az éjszaka mélyére* című regénye.

„Az iszonyatról, akár a kéjről, csak annak lehet fogalma, aki átélte már. De hát hogyan lehetett volna nekem akárcsak sejtelmem is erről az iszonyatról, amikor a Place Chlisiről elindultam? Ki láthatta, míg a háborút meg nem ismerte, hogy mi minden rejlik az emberek piszkos, hősies, tunya lelkében? Most már nincs szabadulás ebből a tömeges menekülésből, a közös gyilkolás a tűz felé... Mindez a mélyből fakadt és most felszínre jutott.”

Mi rejlik az emberben? Céline univerzális-folyamatos létszituációvá tágítja. Az ő útja is rejt az írói sorsban emberi sorsot. Másfélét, mint ami Remarque-é, akit a nyílt rámutatásért, az önszembenezésért közösisítettek ki. Céline-t az önmagában hordozott gyűlölet vitte a náciizmussal való kollaborációba.

De egymással szemben állva íróként a Történelmi Időben teljesítették vállalkásukat. Olyan regényeket írtak, amelyekben „összeért” a história és a fikció, és folyamatos Emberi Időként azt is megmutatták, milyen jövőt készített elő az első világháború.

A szörny látta a német Paul Baumert, Remarque regényalakját, aki fiatalon került a frontra, *„elesett 1918 októberében egy napon, amely az egész fronton olyan nyugodtan és csöndesen telt, hogy a hadijelentés mindössze erre a mondatra szorított: nyugaton a helyzet változatlan”*.

Látta Céline regényalakját, Bardamut, akinek a története utazás több kontinensen át a századéjszaka mélyére. Ezért választotta az író regénye mottójául a Svájci testőrök 1793-as dalát: *„Nagy utazás az életünk / A télben és az éjszakában, / Lessük, hogy merre mehetünk / Az éj sötét, sehol egy csillag.”*

Figyelemre méltó értelmezést ad Georges Bataille Kafka Mózesről szóló gondolatáról. Szerinte Kafka *nem hihetőnek* mondja azt, hogy Mózes *csak* a halála estéjén pillantotta meg az Ígéret földjét. *„E végső reménynek csak az lehet az értelme, írja Kafka, hogy rámutasson arra, hogy az emberi élet csupán egy tökéletlen pillanat, mert ez a fajta élet (az Ígéret földjének várása) a végtelenségig tartana anélkül, hogy a pillanaton túl valaha valami más is származnék belőle. Mózes nem azért nem jutott el Kánaánba, mert túl rövid volt az élete, hanem azért, mert az élete emberi élet volt.”*

Bataille ehhez hozzáteszi, hogy minden cél reménytelenül az időben van, *„pont a világegyetem egészében: hiszen emberi életről van szó”*.

Kafka súlyos gondolatához hozzátehetünk egy, az övével nem ellentétes, de az övét talán kiegészítő gondolatot, megtartva azon *ítéletét*, miszerint annak oka, hogy Mózes számára nem nyílt meg az Ígéret földjének kapuja, az volt, hogy az élete: *emberi élet* volt.

Vajon nem lehetett az okok közül egy másik az, hogy Mózes megértette az emberi élet folyamatosságát, *szokásos idejét*? Küzdelemből (Egyiptom) jött; folytatta a küzdelmet (negyven éven át a vándorlásban), megérezte, hogy az „Ígéret földjére” való belépéssel a küzdelem az élet *szokásos idejeként* folytatódik. Sok jel utalt erre már a Kapu előtt: a belső harcok, a külső küzdelmek.

Mózesnek elege volt ezekből, mondhatnánk: jöjjön az új nemzedék.

Lánc, lánc...

Kiss Ádám 1914. augusztus első napjaiban megérkezik a Szajna-partra.

A szörny lepillant a párkányról. Kitátja a száját.

Dunajcsik Mátyás és Nemes Z. Máriaó négykezes-esszét írt (Műút 2010. 5.) Sebald *Szédület. Erzés* című munkájának korszaktapintó-előrejelző képességéről. Idéznek egy napilaphírt 1913-ból: „...ebben az évben minden egyetlen pont felé haladt, ahol mindegy mi áron, de történnie kell valaminek, aminek következményei beláthatatlanok...”

Mondhatjuk-e 2011-ben, hogy nem halad minden egyetlen pont felé, ahol „mindegy, hogy mi áron”, de a világhelyzet újabb örvénylésében mifelénk is történnie kell valaminek, aminek a súlyos következményei beláthatatlanok?